

DEDE KORKUT Hİ KAYELERİNDEN DİRSE HAN OĞLU BUĞAÇ HAN ANLATISI ÜZERİNE SİMGESEL / ARKETİPSEL BİR ÇÖZÜMLEME

AN ARCHETYPAL ANALYSIS OF SON OF DİRSE KHAN, BUGAÇ KHAN, IN DEDE KORKUT NARRATIVES

АНАЛИЗ СИМВОЛОВ ПО РАССКАЗУ СЫНА ДИРСЕ ХАНА БУГАЧ ХАН ИЗ ПОВЕСТИ “ДЕДЕ КОРКУТ”

Vedi Aşkaroğlu

ÖZET

Bu makalede, Dede Korkut Hikayelerinde geçen Arketiplerin genel bir tanımı ve tespiti yapılarak, Dirse Han Oğlu Buğaç Han anlatısındaki olayların, mekanların ve kişilerin simgesel ve arketipsel bir yorumu yapılacaktır. Üzerinde durulan arketipler olarak “alperen tipi”, “yüce birey tipi”, “ideal eş (kadın) tipi”, “kurtarıcı / uyarıcı Hızır tipi” ve “gölge tipi” olarak belirlenmiş ve kişilerin yaşadığı olaylar simgesel olarak sosyal ve kültürel çağrışımları ile irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Arketip, Alperen, Yüce Birey, İdeal Kadın, “doğaüstü insan”, Gölge Tip

ABSTRACT

In this article, a symbolic and archetypal analysis of both the events and persona in Dirse Han Oğlu Buğaç Han Narrative, Dede Korkut, is made. The archetypes dwelled upon in the article are : “alperen type”, “wise old man type”, “ideal wife”, “transcendental being”, and “shadows”. The experiences the characters undergo in the narrative are analyzed in their symbolic dimensions with their social and cultural connotations.

Key words: Dede Korkut, Archetype, Alperen, Wise man, Ideal Wife, Transcendental man, Shadow type

РЕЗЮМЕ

В статье анализируются общие символы из повести “Деде коркут”, описывается история из рассказов сына Дирсе хана Бугач хан, комментируются символы и жилище личностей указанного рассказа. Выделяются следующие символы: тип героя, тип величественного идивида, тип идеальной супруги (женщины), тип спасителя/хызыра (мус. имя Ильи пророка), тип покровителя и все они исследуются вместе с историей и бытием героев.

Ключевые слова: Деде коркут, символ, герой, величественный, идеальная женщина, сверхестественный человек, покровитель.

1. Giriş

İster Avrupa ister Afrika ya da Asya'nın herhangi bir toplumunun eseri olan halk anlatılarının kendilerine has bazı özellikleri vardır. Anlatım tarzı, seçilen malzemeler ve temalar ve bu temaların işlenmesinde ortak evrensel bazı niteliklerin mevcut olduğu söylenebilir. Bu ortak niteliklerin arasında, olay örgüsüne can veren kişilik tasvirleri ve kavramsallaşmış bakış açıları bulunduğunu söylemek pek de yanlış olmaz. Bunun yanı sıra, halk anlatıları, ürünü oldukları toplumun yaşam tarzları ve değer yargılarının da yansıtıcısıdır. Bu çalışmada, hedeflenen şey edebi analiz açısından anlatıların motifleri, kahramanın kişilik tahlili, destana özgü temel yasalar ya da yapısal bir yaklaşım değil, Dede Korkut Kitabı (Ergin; 2008) "Dirse Han oğlu Buğaç Han destanı"nda (2008:4- 6) mevcut bulunan evrensel arketiplerin değer yargıları ile bağlantılı bir şekilde tespiti ve insanlığın ortak deneyimi olarak sembolik açıdan irdelenmesidir.

2. Kuramsal Çerçeve:

2.a. "madde", "algı", "tin" ve "töz"

Arketip tanımına geçmeden önce öncül kavramların analiz edilmesi gerekliliğine dayanarak, "madde", "algı", "tin" ve "töz" kavramlarının irdelenmesi kullanacağımız kavramların daha berrak bir anlam seviyesine ulaşması için açıklanacaktır. Maddenin gerçekliğinin duyuların dayanak noktasını oluşturduğunu savlayan John Stuart Mill'in (2007) desteklediği Yararcılık ve Faydacılık felsefesine göre maddesel gerçeklik hayatın özünü teşkil eder. Maddenin algılar yolu ile zihne düşmesi ve zihnin malzeme olarak bu maddeyi kullanması yolu ile yaşam açıklanabilir ve beş duyu dışında yaşamı anlama, anlamlandırma, yorumlama ve ona karşı bir tepki geliştirmenin yolu yoktur. Thomas Hobbes'e (2001) göre, her şey fizik maddenin hareketinden ileri gelir. Yaşamın akışkanlığı maddenin ne şekilde bir akışkanlığa gireceğine göre şekillenir. Bu yüzden maddenin bir başka, bilinçli, hali olan insan bilgiye ulaşmanın tek yoluna sahiptir: fiziksel deneyim. Burada duyular ön plana çıkar ve bilginin temelini oluşturur. Francis Bacon (2010) bilgiye ulaşmanın aşamalarını şu şekilde tespit eder: 1. Gözlem yapılır; 2. Olgular toplanır; 3. Bunların üzerinden sonuçlara gidilir. Yine Bacon'a göre nesnelerin biçimsel nedensellikleri fiziksel niteliklerinden ileri gelir. Tümevarımsal yöntemi benimseyen Bacon, nedensellik ilkesi adını verdiği bu yöntemle bilgiye ulaşılacağı görüşünü ileri sürer. Yine duyumcu olarak nitelenen David Hume'a (1963) göre, bilgi duyular sayesinde ve deneyimle kazanılır. İnsan zihninde doğuştan bir bilgi bulunmaz ve boş bir levha gibidir. Nedensellik ilkesinin altını çizerek her sonucun bir nedeni olduğunu ve her etkinin bir sebebinin olduğunu savunur. Akıl ve mantığı izlenimlere dayandıran Hume, izlenimler ve kavramları birbirinden ayırır. İzlenimler algıya denk düşerken, kavramlar ise izlenimlerin zihnin tasavvurlarıdır. Zihin duyu verilerini işleyerek izlenimleri bilgiye çevirir. Bu durumda ise Tanrı ideası, insanların deneyimlerindeki izlenimlerin zihin tarafından bilgiye dönüştürülmesidir. İnsan düşüncesinin özgür olması gerektiğini vurgulayan John Locke'a (2000) göre, insan bilgisi ve eylemliliği deneye dayanmalıdır. Doğuştan gelen, öncül (a priori) bilgi yoktur. Deneyler ve deneyimler bütün bilginin, düşüncenin ve kavramların esasını oluşturur. Algı, deney ve gözlem sonucu zihni doldurur.

Empirik (deneyci) ve maddeci felsefi yaklaşımları reddeden Kant'a göre (1999), yaşam ve varoluş "mutlak" diye tanımladığı kendi kendini temsil eden öznenin çevresinde döner. Tin (geist) kavramına yönelerek aşamalar kateden bireyin gelişmemiş insan ruhundan "mutlak varlık" haline dönüşüm yapacağını savlar. Üç aşamada gerçekleşen bu dönüşümün ilk evresi "öznel tin" (subjectif geist)'dir. Gelişmemiş insan ruhu doğumdan itibaren kendini tanımaya başlar ve doğadan kopuş gerçekleşir. Duyumlar yavaşça hissetmeye (algıya) dönüşür ve insan kendini de hissetme evresine girer. Anlayış olarak nitelenen bu aşama "Özgür Ruh / Zihin" aşamasıdır. İkinci gelişim merhalesi "Nesnel Tin" (objektif Geist)'tir. Özgür ruha ulaşmış olan kişi, başka benleri tanımaya ve onları kabul etmeye başlar. Öznellikten nesnellığe geçiş aşamasında herkesi kavrayan nesnel bir ruh oluşur. Bu ruh tarih bilgisini oluşturabilir, hukuk, devlet, ahlak gibi kavramları algılar, işler, tasnif eder ve sosyal bir düzen kurarak dikey bir ilerleme çizgisi oluşturur. Bu durumdaki kişi "Mutlak Ruh"a dönüşmüştür. Bundan sonra "mutlak tin" aşaması gelir. Tezi sanat, antitezi din olan bu önermede sentez felsefe olarak sunulur ve "mutlak ruh" daha üst bir kavrama aşamasına geçiş yaparak "geist'e (mutlak varlık)'a dönüşür. Bu son aşama maddi olmayan bir düşünce ve elle tutulan tüm varlıkların mükemmel birliğidir.

"Efendi-köle diyalektiği" ile iki zıt kavramın bir arada bulunma zorunluluğunu, bunların arasındaki karşılıklı etkileşimi ve zaman içinde bu etkileşimin sonucu olarak kavramların birbirlerine dönüşümünü anlatan Hegel'e (2003) göre, bilinç akla dönüşen bir kavramdır. Dünyanın tanınması ile birlikte gerçek bilgi oluşmaya başlar ve "ben" öznesi "biz"e dönüşür. Bu sayede toplumlaşan ve kendini aşan özne "toplum bilinç"e dönüşür.

2.b. Bilgi, deneyim ve algının oluşturduğu "evrensel ortak bilinç" ve arketipsel yansımalar

Birbirini kimi zaman destekleyen, kimi zaman da tersinleyen felsefi kuramlar, insanın "bilgi", "deneyim", "algı" kavramlarının nasıl oluştuğuna açıklama getirmek için ileri sürülmüş savlardır. Bu makalede asıl üstünde durulacak mesele bu kavramların nasıl oluştuğundan ziyade, insanda mevcut hale geldikten sonra bu birikimlerin nesiller arası geçişinin olup olmadığı ve geçiş varsa bunun ne şekilde gerçekleştiğidir. Farklı ulusların ürünü olan mitler, destanlar, halk anlatıları ve masallarda "evrensel" olarak nitelenebilecek ortak kavramların bulunması, teadüflerle açıklanamayacak bir durum olsa gerek.

Hegel'e göre, bu edebi ürünlerde mevcut olan insan(lar) "kendi ilkelerini bilincin ışığına, kendilerinin ne olduğunu, ne yaptıklarını bilmenin ışığına getirmiş halkların tinleridir" (Hegel, 2003:13). Bu insanlar, "bu (eserlerde) kendi halklarının, kendi kişiliklerinin ilkelerini, kendi törel ve tinsel ilişki ve doğalarının ilkelerini dile dökmektedirler." (Hegel, 2003:15). Maddeci bakış açısını reddeden ve "tinsel" bir yaklaşımı öneren Hegel tını şöyle açıklar: "Her şeyi kendinde kavrayan tin, yani öncesiz sonsuz olarak kendinde olduğu için her yerde bulunan, kendisi için geçmişin söz konusu olmadığı, değiş meyerek daima güçlü kuvvetli kalan sonsuz somut şeydir." (Hegel, 2003: 38-39). Alginin nesnenin boyunduruğundan ve duyu organlarının sınırılığından kurtulması gerektiği belirten Hegel, dünyanın algılanmasını şu şekilde açıklar: "Dünyada tanrısal bir istenç egemendir, bu istenç de büyük içeriği belirlemeyecek denli güçsüz değildir. Bu tözselliği tanımak bizim ereğimiz olmalıdır; tanrı için de usun bilinciyle işe başlamalıyız. Bedendeki gözleri değil, sonlu anlayış değil, derindeki, verilenlerin renkli çokluğunun altındakini gören kavram ve us gözünü gerektiriyoruz." (Hegel, 2003:37-38).

Carl Gustav Jung'a (2003) göre, arketipler bazen rüyalarda bazen de farklı ulusların farklı dönemlerde ürettikleri halk anlatılarında tekrar eden imgelerden oluşmaktadır. Jung,

“toplumsal bilinçdışı” kavramı ile ilişkili olarak insanlığın ortak, evrensel ve tekrara dayalı yaşamsal deneyimlerin sonucu olarak bilinçaltı ruhta var olan ve benzer mitsel öğeleri üreten arketipler ortaya çıktığını savunur. Toplumsal bilinçdışı, tek bir kişiye ait değildir, her bir kişi tarafından bilinçaltına işlenmiş ortak evrensel bir zihinsel durumdur. Tarihsel uzun bir süreçtir, kültürel ortak deneyimlerle oluşmuş ve kalımsal olarak nesilden nesile aktarılmıştır. Jung’un (2003) tanımında “arketip” ruhun kalıtımla aktarılan bir öğesidir, bilinçaltında öncül olarak mevcuttur, bu yüzden de her yerde her an kendiliğinden ortaya çıkabilir.

Mircea Eliade, arketip kavramını Jung’dan daha farklı bir şekilde tanımlar. O’na göre, asıl arketip gökseldir ve yeryüzünde gerçekleşen her şey bu göksel arketipin bir sonucudur. İnsanlar in yaptıkları uygulamalar, dinsel ya da sosyal ritüellerin temelinde ilahi bir model bulunur ve insanlar bilinçdışının etkisi ile her zaman ve her yerde evrensel bir dizge içinde bu modeli taklit ederler. “Mitoslar insanın yürüttüğü tüm sorumlu etkinlikler için geçerli paradigmatları, örnek modelleri korur ve aktarırlar. Mitsel zamanlarda insanlara vahyedilmiş bu paradigmatik modeller sayesinde Kozmos ve toplum periyodik olarak yeniden doğar,” (Eliade, 1994:12). Jung’un psikolojik olarak bir tür ruhsal kalıtım yolu ile yeni nesillere aktarılan evrensel bir özellik olarak sunduğu arketip kavramı Eliade’de göksel ve ilahi bir model olarak tanımlanır.

3. “Dede Korkut” anlatılarında evrensel kişilikler olarak arketipler 3.a.”Dede Korkut” anlatılarında genel arketipler

İster Jung (2003) isterse Eliade’ye (1994) göre incelensin, arketip kavramı bir ilk model, kollektif bir bilinçaltına işlenmiş bir kavram olarak, daha sonraki nesillerin davranışlarında kişiliklerine sinmiş evrensel bir durum olarak ortaya çıkar. Dede Korkut anlatılarında ortaya çıkan en önemli kişilikler olarak, arketipler “alperen”, “yüce birey”, “hızır (ya da şaman)”, “ideal kadın” ve “gölge” tipleridir. Sosyolojik bir birim olarak, “kadın tipi” toplumsal örgünün şekillenmesinde çok önemli bir role sahip iken, savaşlarda, yiğitlik konusunda, düşmana korku salmak ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı bir güvence olarak savaşçı, yiğit, güçlü ve gözü pek kişilik olarak “alp tipi” ve toplumun sağduyusu, akli, kuvvetle çözümün olamayacağı yerde zekanın gücünü kullanarak sorunları çözmek ve toplumsal yaşamı düzenlemek, toplumun kesimleri arasındaki sorunları, çatışmaları engelleyerek çözüme ulaştırmak işlevini gören “yüce tipi” çok önemli motifler olarak karşımıza çıkar. Hızır tipi ise, doğaüstü bir gücü, kimi zaman tanrıyı imleyen, kahramanın ölümcül durumlarda kurtarıcısı işlevini gören, uyarıcı, koruyucu, kader belirleyici bir motif olarak, anlatılarda çok kısa zaman dilimlerinde ortaya çıkar.

Bazen bu tipler saf olarak sadece kendilerine özgü bu özellikleri taşıırken bazen kişilerin diğer tiplerin sahip oldukları özellikleri de kısımlenmiş kişiliklerinde barındırdıkları gözlenebilir. Bir bilge adam aynı zamanda bir alperen nitelikleri ile bir kadın tipi ise bir bilge adamın sahip olduğu niteliklerin bir kısmını kişiliğinde barındırdığı durumlarla karşılaşabilmekteyiz.

Halk anlatılarında, sadece arketipik çözümler yapmak, halk anlatılarının anlam katmanlarının toplumsal yaşayış ile ilgili sunabileceği zengin malzemenin yeterince iyi değerlendirilememesi anlamına da gelecektir. Dede Korkut anlatıları, daha sonraki dönemlerde farklı inanç sistemlerini benimsemiş, dolayısıyla da hem yönetim sistemi hem de toplumsal değerleri evrimleşmiş olan bir toplumun öz kaynaklarıdır. Türk toplumunun nereden geldiği, kökenindeki sağlam inanç sistemini, aile yapısını ve sosyo-kültürel bir mirastan nasıl farklı bir akaçta yol aldığı göstermesi açısından önemlidir. Kadının

toplumsal rolü, erkek tarafından nasıl algılandığını, topluma en az erkekler kadar hem zihinsel hem de fiziksel katkılarda bulunduğunu göstermesi açısından da önemli bir kaynak niteliğindedir. Farklı bir ifade ile, Türk toplumunun evrensel bir örneklem teşkil eden sosyolojik yapısından nasıl da uzaklaştığı, okurun zihninde mevcut, ister Batı isterse Doğu kökenli olsun, durumların ve eğilimlerin aslında kendi öz nitelikleri olduğunu, fakat zaman içerisinde unutulup yerine daha az değere sahip özelliklerin benimsendiğini görme fırsatı Dede Korkut anlatılarında toplum yapısının irdelenmesi ile mümkün olacaktır.

3.b. Hızır Arketipi (Şaman ya da Doğaüstü Yardımcı):

Anlatılarda, kahramanlar bazı engelleri akılları ile çözerken bazıları maddesel kuvvetleri ile alt ederler. Kahramanların başı derde girdiğinde, sorunlarının çözümü için kuvvetleri yetmediğinde, önlerine çıkan engellerin, zorlukların hangi yöntemlerle aşılabileceğini bilmediklerinde, kısacası çözümsüzlük aşamasında bir çaresizlik ve acizlik içindelerken, mutlaka onların imdadına yetişen bir bilge adam, bir şaman, bir Hızır bulunur. Campbell'ın "doğaüstü yardımcı" diye isimlendirdiği bu figür görünür bir adam, bir kadın, hatta bir hayvan olabileceği gibi, bazen rüya yolu ile yol gösteren biri ve bazen de soyut olarak topluma mal edilmiş bazı iyiliklerin karşılığında görünmez bir güç olarak ortaya çıkar. İyi kalpli, yardımcı olmaya çalışan, koruyucu nitelikleri olan olan bu figürü Jung (2003) "ruh" olarak tanımlar ve özellikle rüyalarda yaşlı bir erkek olarak ortaya çıkıp kahramana izlemesi gereken yolu, yapması gerekenleri, düşmanın zayıf noktalarını, kısaca çözümsüzlüğün çözüme ulaşması için gerekli tüm yolları gösterir.

Şamanizm ve Anadolu Aleviliği'nde çokça adına rastlanan Hızır'ın bu inançlarda mevcut olan "doğanın ruhu" ya da insanın "kendi öz nurundan" yaratıldığı, insanın içindeki tanrı olduğu da söylenebilir.

3.c. Yüce Birey Arketipi:

Toplumsal olaylarda bir lider, uzlaştırıcı, çözümcü, yönlendirici bir özelliğe sahip olan bu tip toplumun sağduyusunun simgesidir. Dede Korkut, bu tanımlara uyan, toplumsal hayat içinde Oğuz toplumunun her sıkıntısının halledilmesinde öncü bilge adam rolünü oynayan, her işte fikrine başvurulana, zor durumlara akıl ile çözümler getiren, toplumsal hayatı düzenleyen, bir tür ermiş gibidir. Hem toplumsal olayları düzenlemesi ile bir çeşit yönetici, akıl hocası, bir üst akıldır hem de insanların psikolojik yapılarını görebilme yeteneğine sahip ve dolayısıyla gelecekte hangi kişilerin ne tür olumsuz davranışları sergileyebileceklerini öngören bir tür kahin gibidir. Bazen doğaüstü özellikleri ile tasvir edilen Dede Korkut hem yüce birey hem de Hızır / şaman tipinin ortak özelliklerini de barındırır.

3.d. Alperen Arketipi:

Dede Korkut anlatılarının özellikle gücü, yiğitliği ve mertliği ile öne çıkan savaşçı insan tipidir ve "yapılamayana yapacak, başarılamayana başaracak" kahraman özellikleri taşıyan kişiler olarak karakterize edilirler (Çobanoğlu;2003:98). Bir toplum, toplum olma yeterliliğine ulaşmadan ve bir düzen oluşturmadan önce, genellikle hem bilge hem de alp tipi özellikleri kişiliğinde barındıran bir öndere ihtiyaç duyar. İnsanlık tarihi incelendiğinde, bu tür liderler olmadan sağlam bir devlet kurabilmiş bir toplum bulmak imkansızdır. Siyasi tarafı güçlü, taktik anlayışı derin, ileriye gören, aklın üst sınırlarında bulunan bir deha gerektirir bu tür bir işi başarmak. Ancak tek başına bir dahi, bir ülkenin kurulmasına yetmez. Ona yardım edebilecek, gözüpek, yiğit, güçlü askeri niteliklerle donanmış bir orduya ihtiyaç duyar. İşte burada tanımlanan insan tipi, her türlü çatışmaya korkusuzca girebilecek, canından çok yaptığı işi ön plana çıkartan, sadık savaşçı olan alperen tipidir.

Alperen, hem bir ülkenin kuruluşunda çok önemli işlevler görür hem de o ülke kurulduktan sonra dışarıdan (bazen de içeriden) gelebilecek her türlü tehlikeye karşı bir güvence unsurudur.

Dış ve iç tehditlerin caydırılmasında bu denli önemli rol üstlenen alperen tipi genellikle zaafli bir kişiliktir. Bu zaafi, genellikle olaylara karşı takındığı tutum ve sorunları şiddet kullanarak çözüme eğiliminden kaynaklanır. Bazen akıl yerine güç kullanımı, uzun vadede, sorunun çözümü yerine daha da derinleşmesine neden olur; öyle ki sorun belirli bir noktadan sonra çözülemeyecek bir evreye gelir. Alp tipinin diğer bir zaafi ise, yine alını kullanmayı pek tercih etmemesinden ve genellikle sosyal ilişkiler konusunda zayıf olmasından dolayı, çevresinde bulunan diğer insanların niyetini okuma konusunda pek başarılı değildir. Bu eksikliğinden dolayı, dışarıdan kendisine sunulan olayları sorgulama ve doğruyu bulup uygun davranışı sergileme yeteneğinden de yoksundur. Genellikle, başkalarına, çoğunlukla da masum ve iyi olanlara, karşı yıkıcı bir tutum izleyebilir. Çatışmayı ateşleyen işte alp tipinin bu sosyal yargı eksikliğidir. Karakter olarak iyi olmasına rağmen, neden olduğu çatışmalardan dolayı öznelde hedef aldığı kişilere, genelde ise topluma büyük yıkımlar yaşatabilir. Bazı durumlarda ise, alp tipi kendi kuvvetini ve toplumdaki durumunu öylesine önemser ki toplumsal normların ihlaline kadar varabilen bencil davranışlara da girebilir. Kısacası, alp tipinin, özellikle yüce birey tipine pek uzakta bulunan kişileri için, akıl yolu ile denetim uygulanması kaçınılmazdır. Savruk bir güçleri vardır ve bu güç olumlu olarak kullanıldığında ne denli yapıcı ve yararlı ise denetimsiz durumlarda da o denli yıkıcı ve zararlıdır.

3.e. İdeal Eş (Kadın) Arketipi:

İdeal eş tipi, özellikle aile, toplumsal ahlak, alp tipinin doğru yönlendirilmesi konularında çok etkin bir toplumsal kişiliktir. Sadece çok iyi çocuk yetiştirmek değil, yetiştirdiği çocukların geleceğini sosyal olarak kurmak, onların başına gelebilecek pek çok beladan içgüdüleri ve koruyucu kimliği ile onları korumak da ideal eş (anne) tipinin özellikleri arasındadır. “Dede Korkut Hikâyelerinin hemen hepsinde kadın kahramanlar tıpkı erkek kahramanlar gibi at biner, kılıç çalar, ok atarlar. Bu özellik onların “animus” (içteki erkek) arketiplerinin ağır basmasından kaynaklanır.” (Kanter:12). Kocasının dışarıda yapabileceği hataları da öngörüsü, sakin tavrı ve zekası ile çözebilen birisidir. Yol gösterici olması diğer bir özelliğidir. Keskin bir gözlem gücüne sahip olduğu için çevresinde değer verdiği kişilerin psikolojik yapılarını ve eğilimlerini iyi ölerek muhtemel davranışlarını sezip onların hatalarını daha oluşmadan engeller. Aynı gözlem gücü, içinde bulunduğu toplumun ahlaki öğretilerini, değerlerini, kabul görmeyen davranışlarını da ince bir süzgeçten geçirir ve topluma uygunluğu kendi çevresine aşılır. İyi ve kötü olan davranışların yanı sıra, insanları da ayırt edebilir ve bu yüzden farklı bireylerden gelebilecek tehlikelere karşı sevdikleri insanları korur.

Bu tipin tek bir zaafı vardır: duygusallık. Sevgi dolu ve korumacı olarak, bazen sezgileri, bazen de duyguları ile hareket edebilir ve aklını kullanmayı ihmal edebilir. Bu durumlarda ise bazen tehlike olasılığı yokken bile, birçok sorunun doğmasına neden olabilir.

3.f. Gölge Arketipi:

İnsanın karanlık yanını imleyen gölge tipi, çeşitli insanlar, hayvanlar ve nesnelere biçiminde ortaya çıkabilir. Genellikle değişime, erginlenmeye tabi olan kişilerin, alt benliklerinde yatan gizil bir yön olarak kendini ortaya koyar. “Gölge bireyleşim sürecinde ilerleyen kahramanın olgunlaşmasını sağlayan karşı güçtür.” (Kanter, s.10). Bu karşı güç,

kahramanın önündeki en büyük engeldir. Belirli bir olgunluk seviyesine gelmek için, insanın hem bu karanlık yanını keşfetmesi, hem de kendi benliğine karşı savaşması, tekamül merdiveninde bu basamağı atlayabilmesi zorunludur.

Fordham gölge arketipinin “insanın olgunlaşması için kaçınılmaz bir olgu” olduğunu ve insanın gölge olmaksızın “bütünleşemeyeceğini” söyler. (Fordham;1994: 62) İnsanın korkuları, zaafı, olumsuz duyguları bazen bir nesne biçiminde simgeleşirken, bazen de bir ya da birçok insanın temsil ettiği gölge değerlerdir. Bir uyarı ile başlayan kendini aşma serüveninde, bazen ağır bedeller ödenmesi gerekebilir. Eliade'ye göre; ilkel insanın yetişkinliğe geçebilmesi için, “doğal insanlığın” aşılması, “simgesel olarak ölmesi” ve “yeniden dirilmesi” ya da “ikinci doğuş” deneyimini yaşamaması gerekir. Bu deneyim, “insanüstü” kökenlere sahiptir ve kahramanın bazı “sınamalar”dan geçmesi gerekir. (Eliade 1991:157-164). Uykü durumundaki kahramanın uyanışı ancak gölge özelliklerinin alt edilmesi ile mümkün olur ve kaosu temsil eden bu değer(sizlik)ler bu sayede sahneyi olgunlaşmış bireyin ortaya çıkışı ile birlikte kozmosa devreder.

4. “Dirse Han Oğlu Buğaç Han” Anlatısında Arketipsel

Çözümlemeler: 4.a.Renk Simgeleri

Kam Gan oğlu Han Bayındır, geleneksel olarak yılda bir kere ziyafet düzenler ve Oğuz beylerini konuk eder. Yine böyle bir ziyafet hazırlığında üç çeşit otağ kurdurur: ak otağ, kızıl otağ ve kara otağ. “Kimün ki oğlu kızı yok kara otağa kondurun, kara kiçe altına döşen, kara koyun yahnısından önine getirün, yir-ise yisün yimez- ise tursun gitsün dimiş- idi. Oğlu olanı ağ otağa kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı Allah Ta’ala kargayupdur, biz dahı kargaruz bellü bilsün dimiş idi.” (Ergin; 1997:78) Burada toplumsal anlamda çocuk sahibi olma durumuna göre bir sınıflandırma yapılmıştır. Bir kişinin daha önce herhangi bir yiğitlikte bulunmuş olması sadece onun “bey” olup olmaması ile ilgili iken, bu beylerin hangi otağa girip konuk edilecekleri, hangi yemeklerden yiyebilecekleri, hangi türden halıların üzerine basacakları, yani ne tür bir ilgi görecekleri tümüyle soylarının devamı ile doğrudan ilintili çocuk öğesine göre düzenlenmiştir. Erkek çocuğu olanlar en iyi otağ olan ak otağa davet edilir ve en güzel yemeklerin tadına varabilecekken, yani el üstünde tutulan misafirlere iken, kızları olan beylerse ikinci dereceden iyi olan kızıl otağa konuk ediliyor ve orada onlara ikramlarda bulunuluyor. Ancak çocuğu olmayanlar ise bu toplumsal etkinlik içinde tümüyle dışlanmasalar bile en kötü şartlarda biraz da aşağılanmaya maruz kalıyorlardı.

4.a.1. Ak Otağ:

Renk açısından da görülebileceği gibi, geleceği açık, ışığın tüm aydınlığını içinde barındıran bir renk seçimi yapılmıştır. Beyaz, saflığı, masumiyeti simgeler. Aynı zamanda, insanın geçmişte bir kul olarak herhangi bir günah işlemediğinin de göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu yüzden Tanrı geçmişinde doğru işler yapmış olan kişilere bu doğru davranışlarının ödülü olarak, soylarının devamını taltif etmiştir ve onlar bir erkek çocuğu sahibi olmuşlardır.

Erkek çocuk bir toplum açısından geleceğin aydınlık olmasıdır. Savaşacak olan erkektir. Kendi halkını koruma görevi erkeğindir. Avlanacak ve avları ile kavmine bakacak, geçimini sağlayacak olan da yine erkektir. Savaşçı bir toplum olan Oğuzlarda erkek figürünün çok önemli olması toplumun hayatta kalabilmesi, soyların devam ettirebilmeleri, zengin, müreffeh ve tehlikelerden arı bir yaşam sürebilmeleri için gereklidir. Bunları ilk

elden sağlayacak olan erkektir. Soyu belirler, çocukları tehlikelere karşı korur, düşmana karşı koyar, toprakların işlenmesini sağlar, başkalarını zorbalığına karşı caydırıcı bir güç olarak mevcudiyetini korur.

Erkek çocuk sahibi olmamak ismin yitimidir. İsim almak için, Oğuz toplumunda, erkeğin kendini çok zor koşullar altında güç olarak ispatlaması gereklidir. Bir düşmanı yendiğinde, bir iyilik yapıp birilerini zor durumlardan kurtardığında, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde topluma bir fayda sağladığında, bir erkek Dede Korkut tarafından isim verilme hakkını elde eder. İsim bir varlık alanı olarak, bir toplumsal kabul simgesidir. İsmi olmayan kişinin, Oğuz toplumunda evlenmesi, misafir edilmesi, başkaları tarafından ona saygı gösterilmesi mümkün değildir.

Varlık alanının sürdürülebilmesi soyun sürmesi ile ilgilidir. Soyun sürmesi gelecek anlamındadır. Geleceği olmayan bir toplum varlık alanını yitirir ve içinde bulunulan an tamamen anlamsızlaşır. Bu yüzden simgesel olarak erkek çocuğu gelecek demektir. Geleceğini sağlama almış bir toplum anlamına gelir.

4.a.2. Kızıl Otağ:

Kız çocuğu olan beylerin misafir edildikleri mekandır. Kızıl renk karma bir renktir. İçinde çeşitli renkleri barındırır. Hem mavi, hem kırmızı, hem yeşil, hem de beyaz kızılın bileşen renkleridir. Karma olma durumu hem kapsayıcılık ve esneklik hem de belirsizlik ve güvenilmezlik öğelerini barındırır. Şartların değişkenliği karşısında kızıl, çeşitli renklere ayrışabilir ve ayrışma olumlu bir sonuca gidebileceği gibi olumsuz bir eğilim de ortaya çıkabilir. Bu yüzden ne tarafa meyledeceği belirsiz olan bir renk olarak kızıl aynı zamanda belirsizlik ve tehlike imidir. Karanlık olmasa da tesadüflerin etkisinde kalan bir yaşam çizgisi anlamına gelir.

Kız çocuğu sahibi olmak, doğurganlığın teminatı olsa da bir taraftan korunmasızlığın da imidir. Soyu belirleyen bir özellikte olmamak aynı zamanda soyun farklı bileşkelere tabi olabilmesi anlamına da gelebilir. Gelecekte karşılaşılabilecek tehlikeler karşısında hangi toplumsal, siyasi dinamiklerin etkili olacağına bağlı olarak toplumun geleceği şekillenmeye tabi olacaktır. Kızların farklı boylardan birileri ile evlenmeleri olasılığı, soyun devamının evlenilenin boyuna bağlı olacağı anlamına geleceğinden kızıl renk seçimi bu esnekliği ve tehlikeyi de içinde barındırır.

Kız evlat insanlar toplumunda doğurganlık ve bereketi simgeler. Boyun çoğalması açısından hayati öneme sahiptir. Ancak topluma nicelik olarak yapılan bu katkı niteliksel karakteristiğinin belirlenmesi imkanı tanımaz. Bir diğer eksisi, savaşçı ve geçim sağlayıcı özelliklerin kısıtlı olmasıdır ki, tüm eğitimci, toplumu eğitim ve sosyal anlamda şekillendirici, nesil yetiştirici özelliklerine rağmen, kadın imgesi dış tehlikelere karşı bir maruziyet durumudur aynı zamanda.

4.a.3. Kara Otağ:

Çocuğu olmayan beylerin misafir edildikleri mekan olarak, yokluğun, yoksunluğun göstergesidir. Çocuksuzluk geleceksizlik anlamına gelir ve bir bitimi, sonluluğu, sınırlılığı imler. Burada kara renk olarak ölümü, uç nokta olarak karşımıza çıkarır. “Kara ve karanlık mitolojik dönemden itibaren yaygın olarak bir olumsuzlama, korkutma, belirsizlik, kaos sembolü olarak kullanılmıştır.” (Üçüncü;2005:158). Ak otağ hem soyun hem de ismin devamını sağlarken, kızıl otağ neslin devamını sağlamasına rağmen ismin devamının bir garantisini sunmaz, ama kara otağ hem neslin hem de ismin sonluluğudur.

Kara bir yıkım işaretidir. Geleceğin yıkımıdır. Kazanılmış, uğruna çok fazla emek edilmiş olan tüm varlık alanının yok olmasıdır. Aynı zamanda belirsizliktir, önünü görememek, yalpalamak ve düşmektir, çünkü ışıksızlıktır. Işığın eksik olduğu yerde umut bulunmaz. Bu yüzden umudun yitimidir. Umudun olmadığı yerde ise şimdiki zaman anlamsızlaşır. İnsanının dünyada bazı değerleri, dizgeleri kurmaya çalışmasının meyvesizliği, uğruna didinip durduğu tüm sosyolojik ve ontolojik kavramların hiçliği kara ile bariz hale gelir.

Kıvrıklık olarak yansımaları bulan kara otağ, topluma Tanrı'dan gelen bir tür ceza olarak algılanır. Burada, daha önce yapılmış ya da ileride yapılması mümkün olan, ya kadın ya da erkek tarafından, bir toplumsal, hatta varoluşsal bir hatanın ilahi olarak cezalandırılması imlenmiştir: "... oğlunu kızını olmayana Allah Ta'ala kargayupdur, biz dahi kargaruz.." (Ergin; 1997:78) şeklinde anlatıda ifadesini bulan bir ilahi ceza, zaten ancak bu cezayı veren evren tarafından düzeltilebilecek, giderilebilecek bir durumdur.

4.b. İlk İvme ve Farkındalığın Oluşması

Dirse Han ziyafete geldiğinde, Bayındır Han'ın talimatına göre kara otağa yerleştirilir. Buna pek anlam veremeyen Dirse Han, durumu sorguladığında, kendisine bu muamelemin çocuk sahibi olmamasından dolayı yapıldığı ve ilahi olarak ceza gördüğü, dolayısıyla da toplumsal olarak da Tanrının verdiği bu cezaya benzer bir muameleye tutulduğu açıklaması yapılır. Toplumsal olarak genel geçer bir kabul olarak, bu durumun haklılığını gören Dirse Han olayda kendini ön plana çıkarıp uğradığı "haksızlığı" sorgulamak yerine, kendi bireysel durumunun sorgusuna girer. Sıkıntının ya kendisinden ya da karsından ortaya çıktığını düşünüp, karısı ile bu durumu tartışmaya gider: "Kalkubanı yigitlerüm yirünüzden öre turun, bu karayıb bana ya bendendür ya hatundandır didi" (Ergin; 1997:79). Dirse Han'ın karısına hitap şekli, Oğuz toplumunda kadının sahip olduğu saygın konumun ve hem sorun çözücü hem de erkekle ailevi meselelerde eşit bir konumda olduğunun göstergesidir: "başum bahtı / ivüm tahtı" (Ergin; 1997:79). Kadın erkeğin başının üstünde bir yere sahiptir ve çok derin bir saygı ile evin tahtı, idarecisi, işleri yapan, eğitici, kurucu işlevleri ile anılır. Dirse Han, durumu karısına anlattıktan sonra, neden çocuk sahibi olamadıklarının sorgulamasını yapar.

4.c. Birinci Düşüm ve Çözümü: Dirse Han'ın "Katmanlar-arası Geçişmezlik İlkesi"ni İhlali

Alp tipi olmasının yansımaları olarak, hiddete gelir ve karısını bu durumdan sorumlu tutar, hatta ona tehditler savurur. Burada bir insanın Tanrının vermiş olduğu kararı sorgulaması da mevcuttur. Bu durum, yani tanrısal adaletin sorgulanması, alt katmanda bulunan bir varlığın üst katmandaki bir varlığa müdahalesidir. Katmanlar arası geçişmezlik ilkesinin ihlal edilmesinin anlatıda bedelinin mutlaka ödenmesi gerekecektir. Alt evren, insanların içinde yaşadığı evrendir, insani zaafaların bulunduğu, nesnel dünyasından oluşan ve eylemlerin belirleyici olduğu bir evrendir. Üst evren ise tanrısal olanın mekanıdır, dokunulamaz değerlerin, metafizik olguların, varlıksızlığın ve tinsel boyutun hakimiyetinin geçerli olduğu bir boyuttur.

Boyutlar arasında geçişi sağlamak ancak alt eylem dünyasından üst eylemsizlik dünyasına bir dua yolu ile olabilir. Metafizik bağlantının yine metafizik özellikleri olan bir vasıta ile gerçekleştirilmesi mümkündür. Bunun için, zekasını kullanan kadın figürü, Dirse Han'ın karısı, kendilerine verildiğine inanılan ilahi cezanın kaldırılması için bu evrenler arası yasaların kaos yaratmadan nasıl aşılabileceğini kocasına anlatır: "... yiründen öre turgil, ala çadırın yir yüzüne diktürgil, atdan aygır deveden buğra koyundan koç öldürgil, İç

Oğuzun Taş Oğuzun biglerin üstüne yıgnak itgil, aç görsen toyırgıl, yalınçak görsen tonatgıl, borçluyu borçından kurtargıl, depe gibi et yığ göl gibi kıımız sağdur, ulu toy eyle, hacet dile, ola kim bir ağzı dualının alkışı-y-ile Tanrı bize bir batman ‘ayal vire didi’ (Ergin; 1997:80-81). Gökeri’ye göre; “Yüce Ana arketipi korkunç, mahvedici, yutup engelliyen bir güç olmaktan, şefkatli, besleyip, büyüten, yaşam gücü veren bir varlığa kadar tezatlarla dolu bir kapsamı vardır. Ölümü ve yaşamı bünyesinde aynı anda tutabilir.” (1979:25). Dirse Han’ ın hatunu, hem bu olay çözücü tarafı hem de daha sonra oğlunun ölüm haberi karşısında takındığı tavrı ile olumlu özellikleri ile ön plana çıkan bir Yüce Ana arketipidir. “Boğaç’ın yarasının Hızır tarafından sınanması ve derdinin derman ının dağ çiçeği ve ana sütünün karışımı olarak gösterilmesi ise annenin ve tabiatın ortak noktada buluşmasının, doğurganlığın ve şefkatın birleştiği Yüce Ana arketipiyle açıklanabilir.” (Kanter:11).

Dirse Han’ın bunları yapması , aslında kendisinin bir Alp tipi olmasından dolayı pek de yapmadığı anlaşılabilir eylemlerdir. Sürekli bir şekilde kılıcına sarılan, her tür olayı zekası yerine kaba kuvvetle çözmeye alışkın olan bir kişinin bu kez sorunun çözümü için askeri değil sosyal kökenli bir çözüme başvurması beklenmektedir. Açları doyurmak, çıplakları giydirmek, borçlu olanların borcunu ödemek, insanlara erkek hayvanların etlerinden yemekler sunmak, kıımız içirmek, ululuk göstermek, insanların dua etmesini istemek Dirse Han’ın niteliksel olarak değişimini sağlayacak eylemlerdir. Daha önce insani erdemlere ne kadar sahip olduğunu bilemediğimiz kılıcı ile sorun çözen bir kişilik olarak, Dirse Han, karısının bilgelikle sunduğu çözüm önerisini gerçekleştirerek kısmi olarak nitelik değiştirir. (Aslında kocasının neden ilahi ceza aldığını bilirmiş gibi, daha durum kendisine anlatılır anlatılmaz, çözümü hemen sunması, kocasının bu tür erdemli davranış tarzından uzak olduğunu bildiğini göstermektedir). Bunun sonucu olarak da Tanrı onlara bir oğul verir.

Sosyolojik açıdan, erdemden uzaklaşılabilir durumlarda, insanların bu uygunsuz davranışlarının cezalarını çekecekleri düşüncesi mevcuttur. Yanlış davranışların giderilmesi ve doğru davranışın sergilenmesi ise cezanın ortadan kalkmasını sağlar ve kaotik durum kozmik bir ahenge dönüşür. Aslında kader anlayışının kişinin özgür iradesine bağlı olduğunun ve insani varoluş evrenindeki yasalara uygun davranışın olumlu, yasa ihlallerininse olumsuz ve kaotik bir kadere yol açacağına göstergesidir.

Dede Korkut anlatılarındaki Oğuz toplumunda bir sosyal adalet sistemi hem görünen sosyal ya şantıda hem de insanların içsel bir algısı olarak mevcuttur. Bu adalet inancı, toplumun sosyal dinamiklerin altında yatan güçtür. Erkeğin kadına, kadının erkeğe, insanın diğer insanlara ya da çevreye karşı gösterdiği muamele o insanın kaderini belirleyen, olumlu ise mutlaka ödülünü aldığı olumsuz ise mutlaka cezasını çektiği bir inanış sistemidir bu. Dirse Han nasıl ki karısının akıl dolu öğütlerine uyarak, hayvanlar kesmiş, açları doyurmuş ve insanların duasını alıp bir oğla sahip olmuşsa, aynı şekilde tanrısal adaleti sorgulaması yüzünden de cezasını çekmek zorunda kalacaktır.

4.d. İkinci Düşüm ve Çözüm: Buğaç Han’ın Erginlenme Yolculuğu / Gölge Tarafını Yenmesi / Toplumsal Kabul ve İsim Alma

Dirse Han’ın oğlu, erginlenme yolculuğunda, ilk olarak bir boğayı alt etmek zorunda kalır: Bayındır Han’ın çok güçlü bir boğası vardı ve bir gün bu boğayı altı adam zincirlerle zar zor zapt ederek meydana getirip bırakırlar. Dirse Han’ın oğlu arkadaşlarıyla oyun oynamaya dalmıştır. Diğer oğlanlar kaçır, fakat Dirse Han’ın oğlu kaçmaz ve boğaya meydan okur. Hişimla gelen boğayı yumruğu ile durdurmayı başarır ve sonradan aklını kullanarak boğayı alt eder.

Oğlanın bu akıl ve güç kullanarak elde ettiği zafer, insanın ilkel yönü olan şiddet eğilimine karşı aklın zaferidir. Şiddete şiddetle karşılık vermek bir tür güç dengesi oluşturmuş ve ancak zihinsel bir manevra ile, oğlanın elini boğanın önünden çekmesi, güç dengesi akıllı olanın lehine sonuçlanır. Boğa mantıksız gücü, yok edici şiddeti, sırf eğlen(dir)mek için yapılan kanlı bir gösteriyi imler. İdman mahiyetinde savaş eğitiminin yapılması, olumlu sonuçlar verse de, sırf eğlence amaçlı şiddet ve güç kullanımı, sosyal düzeni bozabilecek, ölümle sonuçlanabilecek ve toplumun başına felaket getirebilecek bir eylemdir.

Oğlanın boğayı yenmesi sadece bir insanın bir doğa gücünü tahakküm altına alması anlamına gelmez. Boğa bir simge olarak, çocuğun “gölge” tarafını simgeler. İnsanın zayıf yönüne işaret eden boğanın yenilmesi, çocuğun kendi içindeki öfkeyi yenmesidir. Kendini aşan çocuk iyi yönünü ortaya çıkarmayı başarır. O artık toplum tarafından kabul edilmeye hak kazanmış ve bireyliğini olumlamış bir kişidir.

Kendini bu eylemle ispatlayan oğlan, Dede Korkut tarafından bir isme kavuşturulur ve adı Buğaç olur. Dede Korkut söyleminde Buğaç’ın sürekli olarak “hünerli” ve “erdemli” olma vasıflarını ön plana çıkartır. Bu iki niteliği ile Buğaç artık toplumca kabul edilen bir kişi, kimlik sahibi bir bireydir. Eliade’nin, erginlenme serüveninde bahsettiği, kahramanın simgesel ölümü ve yeniden dirilişi bu episod ile gerçekleşmiş olur.

4.e. Üçüncü Düşüm: Gölge Arketipi Kırk Namert ve Dirse Han’ın Gölge Yönüne Yenilmesi

Daha sonra, Boğaç babasının kırk yiğidini önemsemez, onlara yüz vermez. Bir çeşit haset içinde, bu adamlar yalan uydurarak Dirse Han’ın Buğaç’ı öldürmesi için bir tezgah hazırlarlar. Adamlarının söylediklerine kanan Dirse Han ise bir av bahanesi ile atının üzerinde geyik avlamaya çıkan oğlunu okla vurur ve kanlar içinde yere düşen oğlunun öldüğünü düşünerek adamlarıyla Buğaç’ı yerde bırakıp eve döner.

Gölge arketipi olarak karşımıza çıkan kırk adam haset etmeleri, yalan söylemeleri, çıkarlarını korumak adına oğlu babaya öldürtme girişimleri olarak, aslında Dirse Han’ın oğluna karşı hissettiği çekememezlik duygusunun simgesi durumundadırlar. Bu duygu ile körleşen Dirse Han, iyi bir erdem göstererek kurbanlarla, dualarla elde ettiği bir hediye olan oğlunu çok sorgulamaya girmeksizin vurma zaafını göstermiştir. Burada gölge, ışığa galip gelmiş ve bir “alp tipi” olan Dirse Han kendi zaafına yenilmiştir. Dahası, dua sonucu kendisine verilen bir armağana, dolayısıyla da onu verene, Tanrıya karşı bir suç işlemiştir. Bu suçun bedelini ödemek zorundadır, çünkü tanrısal adalet ilkesinin işlememesi durumunda sadece kaotik bir durum ortaya çıkar.

4.f. Hızır ve Yüce Ana Arketiplerinin Düzeni Yeniden Kurması

Eve döndüğünde, karısı içsel bir görü ile bir felaketin yaşandığını sezinler: “görür gözüm yaman segrir / süd tamarum yaman sızlar / ağça tenüm kalkup şişer / oğ ul görünmez bağrum yanar” (Ergin; 1997:86- 87). Dirse han’ın yerine, yine karanlık yanı konuşur ve Buğ aç’ın avda olduğunu söyler. Bu sözlere inanmayan Dirse Han’ın hatunu yanına kırk ince kız alarak oğlunu bulur. İki köpeği tarafından kargalardan ve kuzgunlardan korunan Buğ aç Han, yaralandığında boz atlı Hızır tarafından kutsanmış ve iyileşmesinin anasının sütü ve dağ çiçeği ile yapılacak merhemini yarasını onayacağını söylemiştir.

Bilge adam / Hızır arketipi burada kendini gösterir. İyilerin zor durumlarında ortaya çıkan bu figür, doğaüstü gücün insan katmanında düzenleyici, kozmotik güce sahip ve genellikle Tanrı ya da onun elçisi gibi koruyucu, yol gösterici nitelikleri simgeler. Kutsal

ana arketipi ile birleşiminde, ölüme karşı yaşamı, yeniden dirilmeyi sağlamıştır. Ana imgesi, tıpkı kahramanın birinci doğumu gibi, sütü ile bu ikinci doğumu yine gerçekleştirendir.

Durumun öğrenilmesi üzerine, bir baba-oğul çatışması beklentisi oluşur. Ancak yine sağaltıcı olan ana figürü, bir rehber olarak ortaya çıkar ve Buğaç'ın, babasının tersine, kin beslememesi gerektiğini ve babasını kandıran namertlerden kurtarmak gerektiği salık verir. Zor ve çatışmalı bir durum, yine bilge kadının öngörüsü ve sağduyusu sayesinde çözüme doğru yönlendirilmiştir.

4.g. Dördüncü Düşüm: Kırk Namert'in Tehdit Ettiği Sosyal Düzen ve Akıl ile Kuvvetin Bütünleşik Eylemselliği

Kırk adam Buğaç'ın ölmediğini duyduklarında, Dirse Han'ı esir edip onu kafire vermeyi tasarlar. Ancak, Buğaç ile kırk adam arasında bir çarpışma olur ve Buğaç galip gelip babasını onların elinden kurtarır. Dede Korkut, bu olay üzerine yine gelir ve yeniden kurulan düzeni kutsar ve anlatıyı güzel dilekler ve dualarla bitirir.

Dirse Han çok çetrefil geçen bir çatışmadan sonra, ancak kendi kanından olan oğlunun yardımı ile karanlık tarafından kurtulur. Burada, karısının üstlendiği işlev yapıcı, rehber işlevidir. Ailenin kurulmasını, bir oğla sahip olunmasını, kocanın zaafınının çözüm yöntemini, öldürülmek istenen oğlunun tekrar yaşama dönüşünü, babanın esaretten kurtulmasını ve baba oğul arasında ilişkinin yeniden kurulmasını sağlayan anadır. Ana yaratıcı doğa olarak sunulmuştur. O topraktır, berektir, kıtlığa karşı doğanın doğurgan verimidir.

5. Sonuç

Sonuç olarak, Buğaç Han anlatısı, olayları, kişileri, olayların dramatik kurgusu ve simgesel boyutu ile evrensel düzlemde ortaya çıkan arketiplerin sahnesidir. Bunlar sırası ile “bilge adam”, “alperen”, “bilge kadın (kutsal ana)”, “alp bilge”, “Hızır” gibi tiplerdir.

Çocuksuzluk sorunu ile başlayan olgunlaşma süreci çift yönlü olarak hem babanın hem de oğlunun tekamül yolunda ilerlemesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Şiddet yerine aklın üstünlüğünü ispat eden Buğaç ve annesi sayesinde, kaotik olan durum aşılmış ve ahenk içinde yaşanan bir sosyal ortam ortaya çıkmıştır.

Bu tür arketipler, tüm toplumların değişik zamanlarda ürettikleri masallarda, halk anlatılarında, destanlarda ve mitlerde, insan doğasının anlaşılması açısından evrensel değerler olarak simge şeklinde bulunan değerleri anlatırlar. Bu yüzden, farklı zamanlarda ve farklı toplumlar tarafından üretilmiş olan bu edebi metinlerin arketipsel çözümlemesinin yapılması, sadece geçmişin değil, ortak evrensel insani değerlerin anlaşılması ve bireysel ve toplumsal dinamiklerin iç yüzünün keşfedilmesi açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Bacon, Francis. *Denemeler*. (Çev: Akşit Göktürk) İstanbul: Yapı Kredi Yay, 2010.

Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. İstanbul: Kabalcı Yayınları,

2000. **Çobanoğlu**, Özkul. *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yay.,

2003. **Eliade**, Mircea. *Ebedî Dönüş Mitosu*. Ankara: İmge Yayınları, 1994.

Ergin, Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, TDK, Ankara, 1997.

Fordham, Frieda, *Jung Psikolojisi*, (Türkçesi: Aslan Yalçınır) İstanbul: Say Yay., 1994.

Gökəri A.İ., *Arketiplere Dayanan Yeni Bir İnceleme Yönteminin Tanıtılarak İngiliz Türk Edebiyatında Bazı Romans ve Epik Niteliğinde Yapıtlara Uygulanması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi) DTCF, Ankara.

Hegel, G.W.F. *Tarihte Akıl*. (Çev. Önay Sözer). Kabalıcı Yay. 2003

Hobbes, Thomas. *Leviathan Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti* (Çev: Selahattin Özpabalıyıklar) İstanbul: Yapı Kredi Yay. 2001.

Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding and Selections from a Treatise of Human Nature*. La Selle: Open Court, 1963.

Jung, C. Gustav. *Analitik Psikoloji*. İstanbul: Payel Yayınları,1997.

Jung, C. Gustav. *Dört Arketip*. (Çev: Zehra Aksu Yılmaz) İstanbul: Metis Yayınları,2003.

Kant, Immanuel. *Pratik Usun Eleştirisi*. (Çev: İsmet Zeki Eyüboğlu) İstanbul: Say Yay., 1999.

Kanter, M. Fatih. *“Dede Korkut Hikayelerinin Arketipsel Sembolizm Yöntemiyle Çözümlemesi”*

Locke, John. *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* (Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu) Kabalıcı Yay. İstanbul, 2000.

Mill, John Stuart. *Utilitarianism*. London. Dover Classics. 2007.

Rousseau, Jean-Jacques. *Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev: Seçme Düşünceler*. (Çev: Sabahattin Eyüboğlu) İstanbul: Cem Yay., 1998.

Üçüncü, Kemal. *“Dede Korkut Hikayelerinden Uşun / Koca Oğlu Segrek Boyu üzerine bir Yorum”*. *Türk Dünyası Araştırmaları*. Sayı:159, Aralık 2005, ss.155-164